

**REPRESENTASI FITUR VOKAL BAHASA KERINCI: SATU
PENILAIAN SEMULA BERDASARKAN TEORI
FONOLOGI AUTOSEGMENTAL**

***Representation of Vowel Features in Kerinci Language:
A Reassessment Based on Autosegmental Phonology Theory***

¹*NUR FARAHKHANNA MOHD RUSLI

²ADI YASRAN ABDUL AZIZ

³NORFAIZAH ABDUL JOBAR

^{1&3}Fakulti Bahasa dan Komunikasi, Universiti Pendidikan Sultan Idris, 35900 Tanjung Malim, Perak.

²Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi, Universiti Putra Malaysia, 43400 Serdang, Selangor:

Corresponding author: ¹farahkhanna@fbk.upsi.edu.my,

²norfaizah.aj@fbk.upsi.edu.my,

³adi@fbk.upm.edu.my

Dihantar: 5 Julai 2022, Penambahbaikan: 29 November 2022, Diterima: 2 Disember 2022, Terbit: 31 Disember 2022

DOI: <https://doi.org/10.51200/manu.v33i2.3839>

Abstrak Makalah ini bertujuan menilai semula representasi fitur segmen vokal bahasa Kerinci berdasarkan teori fonologi autosegmental. Kajian ini merupakan suatu bentuk kajian kes yang menggunakan kaedah kualitatif dalam menganalisis data. Data kajian diperoleh melalui kaedah kepustakaan, pemerhatian dan temu bual dengan bantuan instrumen seperti buku catatan, borang soal selidik dan alat perakam. Responden kajian merupakan sepuluh orang penutur Kerinci dialek Semerap yang tinggal di Kampung Sungai Lui, Hulu Langat, Selangor. Data kajian akan ditranskripsi dalam bentuk ejaan, transkripsi fonemik dan transkripsi fonetik dengan menggunakan simbol-simbol yang terdapat dalam sistem International Phonetic Alphabet (IPA). Data kajian juga akan dianalisis menggunakan geometri fitur model Halle (1992). Hasil kajian menunjukkan bahasa Kerinci mempunyai enam segmen vokal bertaraf fonem, iaitu /i, e, a, ə, u, o/, manakala [ɛ, ɔ] merupakan segmen terbitan yang masing-masing mempunyai fitur distingtif atau ciri-ciri pembeza yang tersendiri. Dapatan menunjukkan vokal [ɛ, ɔ] tidak berstatus sebagai fonem dalam bahasa Kerinci kerana tidak menepati kriteria yang perlu ada pada suatu segmen bertaraf fonem, iaitu kehadirannya boleh diramal melalui rumus fonologi, tidak bersifat ekonomi, tidak menepati keselarasan pola dan mempunyai lingkungan penyebaran yang terhad dalam kata. Dari segi implikasi, kajian ini dapat memberi penilaian semula terhadap fitur distingtif segmen vokal bahasa Kerinci berdasarkan teori

fonologi mutakhir, iaitu melalui representasi geometri fitur yang terdapat dalam teori fonologi autosegmental. Selain itu, kajian ini juga penting bagi mengetengahkan perbezaan vokal yang bertaraf fonem dan bukan fonem dalam bahasa Kerinci.

Kata kunci: Segmen bunyi, vokal, bahasa Kerinci, representasi fitur, fonologi autosegmental.

***Abstract** This article aims to revise and give clarification on the representation of vowel features in Kerinci language based on autosegmental phonology theory. This study employed a case study that used qualitative methods in analyzing the data. The data were obtained through literature reviews, observations, and interviews with the help of notebooks, questionnaires and recorder. Respondents were selected among ten people who speak Kerinci Semerap dialect that live in Kampung Sungai Lui, Hulu Langat, Selangor. Data were then transcribed in spelling, phonemic transcription and phonetic transcription based on International Phonetic Alphabet (IPA) symbols. The data were analysed based on feature geometry model by Halle (1992). The result shows that Kerinci language has six vowels in its phoneme inventory which are /i, e, a, ə, u, o/ and both [ɛ, ɔ] are loan vowels that contain distinctive features. The results showed that [ɛ, ɔ] vowels cannot be regarded as phonemes in Kerinci language because: (1) both vowels do not meet the necessary criteria to become phonemes in Kerinci language as they can be predictable based on phonology rules, (2) are not economic, (3) do not conform to a pattern, and (4) have a limited range of distribution in the word. The implications of this study are the revision and clarification on the representation of vowel features in Kerinci language based on autosegmental phonology theory. This study is important to highlight the difference between phonemic and non-phonemic vowels in Kerinci language.*

Keywords: Sound system, vowel, Kerinci language, representation of features, autosegmental phonology.

PENDAHULUAN

Bahasa Kerinci merupakan salah satu kelompok bahasa Nusantara yang berasal dari Kepulauan Sumatera Barat, Indonesia. Di Indonesia, penutur bahasa Kerinci terdapat di Kabupaten Kerinci, Provinsi Jambi, Sumatera Barat. Nama Kerinci merujuk kepada Gunung Kerinci yang merupakan gunung tertinggi di Kepulauan Sumatera yang terletak di Jambi dengan ketinggian mencecah 3,805 meter (Badan Pusat Statistik Kabupaten Kerinci, 2015). Daerah di sekitarnya disebut *Kerinci*, *Kurinchai*, *Kunca* dan *Kincai* (Rozaimah & Nor Diyana, 2011). Tradisi penghijrahan suku bangsa Melayu dari Kepulauan Melayu ke Tanah Melayu pada abad ke-19 dan ke-20 telah menyebabkan masyarakat Kerinci di Indonesia bermigrasi ke Tanah Melayu dan seterusnya menetap di negeri di Semenanjung Malaysia hingga kini (Nelmawarni & Nordin, 2011). Antara negeri yang menjadi lokasi tempat tinggal penutur Kerinci di Malaysia ialah negeri-negeri di pantai barat Semenanjung seperti Selangor, Kuala Lumpur, Perak, Negeri Sembilan dan Johor kerana kedudukannya yang berdekatan dengan Kepulauan Sumatera (Rozaimah & Nor Diyana, 2011).

Di Malaysia, bahasa Kerinci yang dituturkan berbeza dengan bahasa Kerinci yang digunakan di Indonesia. Bahasa Kerinci di Malaysia sudah mengalami proses asimilasi dan akulturasi dengan bahasa dan budaya masyarakat tempatan, terutama masyarakat Melayu. Proses asimilasi dan akulturasi yang dimaksudkan merujuk kepada kemasukan masyarakat minoriti ke dalam masyarakat dominan. Masyarakat minoriti akan menerima norma, nilai dan pola-pola budaya masyarakat dominan atau majoriti, lalu meminjam atau menerima unsur-unsur budaya golongan majoriti tanpa mengubah unsur budaya asal (Rosman, & Kassim, 2008). Fenomena penyerapan masuk leksikal daripada bahasa lain oleh masyarakat minoriti ini merupakan suatu proses normal kerana menurut Muhammad Firdaus Mohd Sah dan Sharifah Raihan Syed Jaafar (2021), masyarakat minoriti lain di Malaysia termasuklah masyarakat Bugis juga cenderung menyerap masuk leksikal bahasa masyarakat tempatan akibat proses asimilasi. Berdasarkan kenyataan tersebut, maka keadaan ini telah mendorong kepada pembentukan sistem fonologi tersendiri dan berbeza dengan fonologi bahasa Kerinci yang dituturkan di Indonesia.

Perubahan tersebut berlaku disebabkan penciptaan dan penyesuaian leksikal, kosa kata atau perbendaharaan kata yang bertujuan menamakan konsep baharu yang disesuaikan dengan sistem sosial, pandangan dunia, sosioekonomi, pendidikan, agama dan sistem semiologi di Malaysia (Margana & Rasman, 2021; Raja Masittah Raja Ariffin, 2007). Noor Aina Dani (2004) berpendapat masyarakat pendatang yang sampai ke kawasan baharu akan mempelajari bahasa masyarakat setempat walaupun cara penggunaannya tidak sempurna hingga menyebabkan berlaku pengubahsuaian daripada bentuk bahasa asal. Perubahan yang berlaku ini disebabkan sesuatu bahasa atau dialek berinovasi dan terpisah daripada bahasa atau dialek lain yang diturunkan daripada bahasa sumber yang sama (Mohd Tarmizi Hasrah *et al.*, 2013). Ertinya, walaupun bahasa Kerinci di Malaysia dan Indonesia mempunyai perkaitan namun, tetapi perkaitan antara kedua-duanya semakin menjauh akibat proses asimilasi dan akulturasi yang berlaku terhadap bahasa Kerinci yang dituturkan di Malaysia.

Lokasi petempatan masyarakat Kerinci di Malaysia boleh ditemui di sebelah pantai barat Semenanjung kerana berdekatan dengan Kepulauan Sumatera, Indonesia. Antara lokasi petempatan masyarakat Kerinci di Malaysia adalah di Hulu Langat, Selangor. Sewaktu campur tangan British, lokasi tersebut didiami oleh masyarakat Sumatera yang majoritinya berketurunan Minangkabau, Kerinci dan Jawa (Radcliffe, 1969). Kini, lokasi tersebut turut didiami oleh masyarakat Melayu, Cina, India dan Orang Asli. Berdasarkan kajian Jakub Isman (1958), bahasa Kerinci mempunyai lebih 80 jenis dialek antaranya dialek Semerap, Seleman, Jujun, Pondok Tinggi, Tanjung Pauh, Rawang, Lempur Danau, Sungai Penuh dan sebagainya. Sebagai contoh, berikut ialah data perbezaan fonologi sebahagian daripada dialek tersebut:

Jadual 1
Variasi Sebutan Dialek dalam Bahasa Kerinci

Bentuk ejaan	BK Sungai Penuh	BK Pondok Tinggi	BK Dusun Baru	BK Tanjung Pauh Mudik	BK Koto Tuo	BK Koto Pudung
'gadis'	[ga.doyh]	[ga.doyh]	[ga.doyh]	[ga.dʌch]	[ga.doyh]	[ga.doht]
'garam'	[ga.heng]	[ga.hua]	[ga.hin]	[ga.hi]	[ga.huyə]	[ga.huy]
'mulut'	[mu.lawʔ]	[mu.lawʔ]	[mu.laʔ]	[mu.lak]	[mu.lamp]	[mu.lanj]

(Sumber: Ernanda, 2015: 359)

Setiap dialek mempunyai cara sebutan yang berlainan, namun perbezaan tersebut sangat kecil kerana terletak kepada cara perkataan disebutkan dan bukan terhadap penggunaan istilah, nama benda, susunan ayat dan intonasi (Mohd Isa Farhy, 1971). Hal ini membolehkan penutur daripada subsuku Kerinci lain memahami pertuturan oleh subsuku Kerinci yang lain. Ernanda (2011) dan McKinnon (2011) berpendapat sifat kebolehfahaman ini berlaku kerana penutur menggunakan *koine* (dialek lisan yang menjadi bahasa baku bersama untuk sesuatu kawasan politik) apabila berinteraksi dengan penutur daripada subsuku Kerinci yang lain. Penutur kemudiannya akan kembali bertutur menggunakan dialek bahasa Kerinci tertentu misalnya bahasa Kerinci dialek Semerap apabila bertutur dengan individu daripada subsuku Kerinci yang sama. Namun, bagi kajian ini, dialek bahasa Kerinci yang dikaji ialah dialek Semerap yang dituturkan oleh masyarakat Kerinci di Sungai Lui, Hulu Langat, Selangor.

SOROTAN KAJIAN

Representasi suatu segmen dalam inventori sesebuah bahasa sangat penting dalam kajian fonologi. Seperti yang dijelaskan oleh Schane (1992), perbezaan fonetik yang bersifat fonemik penting kerana penyelaraiannya segmen dalam carta inventori bermaksud segmen tersebut mempunyai taraf fonemik atau berstatus sebagai segmen dasar dalam bahasa yang dikaji. Selain itu, inventori fonem juga menjadi kayu ukur untuk membezakan segmen yang bertaraf fonem dengan segmen lain yang berstatus sebagai segmen terbitan atau segmen pinjaman.

Berdasarkan kajian lepas, terdapat banyak pendapat tentang status segmen vokal yang bertaraf fonem dalam bahasa Kerinci. Hal ini demikian kerana setiap pengkaji menggunakan pendekatan yang berlainan dalam kajian masing-masing. Terdapat dua jenis pendekatan yang digunakan, iaitu non-linguistik dan linguistik. Pendekatan non-linguistik tidak menggunakan teori dan tidak dilakukan secara saintifik, manakala pendekatan linguistik adalah sebaliknya (Adi Yasran, 2005). Pendekatan linguistik terbahagi kepada dua, iaitu struktural dan fonologi generatif. Dalam pendekatan fonologi generatif, terdapat dua jenis model analisis, iaitu analisis model linear dan analisis model non-linear. Antara kajian yang menggunakan pendekatan non-linguistik ialah Kozok (2012) yang menterjemah manuskrip

daripada huruf Jawa lama dan Rencong kepada tulisan Rumi. Hasil kajian beliau telah melambangkan vokal /u, e, o, ə/ dengan huruf lain seperti yang ditunjukkan dalam data berikut:

Jadual 2
Penggunaan Vokal oleh Kozok (2012)

Bentuk Ejaan		Output	
Vokal	Contoh	Vokal	Contoh
u	bunuh	<i>oe</i>	<i>boenoeh</i>
	kedua	<i>w</i>	<i>kadwa</i>
e	dosen (pensyarah)	<i>oe</i>	<i>doesoen</i>
	oleh	<i>i</i>	<i>oleh</i>
ə	seorang	<i>oe</i>	<i>soerang</i>
	didenda	<i>a</i>	<i>didanda</i>
o	tombak	<i>oe</i>	<i>toembak</i>

Namun, kajian beliau bertumpu kepada penterjemahan, maka sistem ejaan yang dikemukakan tidak dapat dianggap sebagai kayu ukur untuk mendapatkan sistem bunyi yang sebenar dari segi fonem vokal. Hal ini demikian kerana sistem ejaan lebih hampir kepada bentuk dalaman dan bukannya bentuk pengucapan sedangkan dalam bidang fonologi, yang dikaji ialah kelakuan bunyi bahasa yang diujarkan penutur (Adi Yasran, 2005). Walau bagaimanapun, kajian-kajian tersebut telah merintis usaha pengkajian struktur bunyi bahasa Kerinci.

Seterusnya, pendekatan linguistik yang menerapkan dua jenis analisis yang dilakukan terhadap sistem vokal bahasa Kerinci, iaitu struktural dan fonologi generatif. Bagi pendekatan struktural, Mohd Isa Farhy Yassin (1971) berpendapat semua vokal dalam bahasa Melayu turut terdapat dalam bahasa Kerinci. Hasil kajian beliau menunjukkan penggunaan segmen [ɛ,] dalam kata seperti ‘leher’ dan ‘mata’ yang dieja sebagai [li:ɛə] dan [mat u]. Jika vokal bahasa Kerinci dianggap menyamai sistem vokal bahasa Melayu, maka penyeneraian segmen [ɛ,] ke dalam senarai inventori fonem bahasa Kerinci boleh menimbulkan kekeliruan. Hal ini demikian kerana dalam bahasa Melayu, Zaharani Ahmad (2013) bersetuju [ɛ,] tidak berstatus fonem, sebaliknya merupakan segmen terbitan. Ertinya,

status segmen dalam inventori fonem bahasa Kerinci tidak boleh dianggap menyamai inventori fonem bahasa Melayu, sebaliknya penentuan segmen [ɛ,] perlu diberi penjelasan sama ada berstatus fonem atau bukan fonem dalam bahasa Kerinci.

Kajian Wulandari, Morelent dan Isnanda (2014) pula berpendapat bahasa Kerinci mempunyai enam vokal. Pengkaji telah berupaya mengelaskan segmen berdasarkan cara artikulasi, iaitu dari segi vokal tinggi, vokal tengah dan vokal rendah. Selain itu, Wulandari, Morelent dan Isnanda (2014) turut membincangkan kaedah menentukan status fonemik suatu segmen, iaitu “Penentuan fonem dalam sebuah bahasa dapat digunakan metode kosa kata dasar. Kosa kata dasar yang digunakan dalam metode kosa kata dasar adalah kata-kata yang dianggap menjadi syarat hidup matinya sesebuah bahasa (hlm. 6)”.

Dalam usaha menentukan status fonemik, data tidak hanya terhad kepada kata dasar sahaja, sebaliknya turut memerlukan kata terbitan. Hal ini bertujuan menunjukkan proses alternasi morfem selain bertindak sebagai bukti dalaman untuk menjustifikasikan rumus fonologi yang dikemukakan menepati kriteria kebolehamalan atau sebaliknya, sekali gus menjadi kayu ukur terhadap penyenaian segmen dalam inventori fonem (Adi Yasran, 2005). Oleh itu, kaedah yang dikemukakan boleh dikembangkan, sekali gus mewajarkan kajian ini dilakukan, iaitu dengan mengemukakan data dalam bentuk kata tunggal dan kata terbitan.

Kajian Nova Rina dan Fadlul Rahman (2016) turut menunjukkan penggunaan segmen [ɛ,] seperti kata ‘gelas’ dan ‘petang’ yang dieja /gl:eh/ dan /pt: /. Namun, timbul kekeliruan dari segi statusnya sebagai fonem kerana mereka berpendapat, “Bunyi-bunyi yang secara fonetis mirip dan terdapat di dalam distribusi komplementer, harus dimasukkan kelas-kelas bunyi yang sama (fonem yang sama). Umpamanya, bunyi [o] dan [] pada [toko] dan [t k h] dalam bahasa Indonesia (hlm. 76)”.

Berdasarkan pemerhatian, vokal /o/ dan [] mempunyai status fonem yang berlainan kerana kehadiran [] dalam bahasa Kerinci boleh diramal dan segmen yang kehadirannya boleh diramal tidak termasuk dalam inventori fonem (Adi

Yasran, 2005). Kajian Nova Rina dan Fadlul Rahman (2016) pula telah dapat menjelaskan ciri fonetik yang dimiliki oleh vokal. Namun, perubahan pendekatan daripada struktural kepada generatif telah menuntut ahli fonologi menilai semula output kajian lalu yang secara tidak langsung mewajarkan kajian ini dilakukan. Seperti yang dijelaskan oleh Chong Shin (2015), kajian-kajian terdahulu boleh ditambah baik termasuklah dari segi jumlah vokal dalam sesuatu bahasa. Seajar dengan kepentingan tersebut, maka kajian ini wajar diketengahkan untuk memerikan semula inventori segmen vokal bahasa Kerinci.

Seterusnya, dalam pendekatan fonologi generatif, analisis berdasarkan pendekatan tersebut memberi penekanan terhadap huraian berdasarkan fitur distingtif. Chomsky dan Halle (1968) telah pun menolak konsep fonem sebagai satuan terkecil bahasa yang membezakan makna dan menggantikannya dengan fitur distingtif. Fonem tidak lagi dianggap sebagai unit nahu terkecil yang membezakan makna seperti yang difahami dalam aliran struktural, sebaliknya digantikan dengan fitur distingtif. Ertinya, tidak semua segmen vokal diiktiraf sebagai fonem sebaliknya segmen vokal yang dibuktikan kewujudannya dalam bentuk dasar sahaja dianggap sebagai bentuk dalaman. Dalam pendekatan ini, terdapat dua model analisis, iaitu analisis linear dan non-linear.

Bagi analisis linear, Roasharimah Ibrahim (2009) berpendapat bahawa bahasa Kerinci mempunyai lapan vokal. Beliau turut mengemukakan fitur yang dimiliki oleh vokal contohnya vokal /a, i, e, ε/ berfitur [+depan], manakala vokal /u, o, / berfitur [+belakang]. Hasil kajian beliau telah dapat membezakan fitur setiap vokal berbanding analisis struktural sebelum ini yang menganggap fonem sebagai satuan terkecil bahasa yang membezakan makna. Namun, hanya fitur tersebut sahaja yang dikemukakan, sedangkan masih ada fitur lain yang dapat memerikan bunyi vokal seperti [±tinggi], [±rendah], [±bundar] dan [±ATR].

Penyenaraian segmen [ε,] ke dalam inventori pula menimbulkan kekeliruan dari segi statusnya sebagai fonem. Roasharimah Ibrahim (2009) berpendapat /ε/ hadir sebagai mendahului konsonan glotis /ʔ/ atau fonem /h/, manakala vokal / / dalam bahasa Kerinci menggantikan fonem /a/ dalam bahasa Melayu. Dalam hal ini, penyenaraianya ke dalam inventori fonem

dianggap tidak berpada kerana jika suatu segmen tidak bertaraf fonem, maka ia perlu dikemukakan dengan tanda kurung siku [...] dan bukannya tanda kurung palang /.../.

Amir Hakim Usman (1988) pula mengemukakan lapan fonem vokal termasuk [ɛ, ɨ]. Namun, status fonemiknya tidak dijelaskan. Walau bagaimanapun, hasil kajiannya telah menunjukkan perkembangan dari segi ciri segmen yang tidak berdasarkan ciri vokal tinggi, tengah atau rendah sahaja, sebaliknya turut mengemukakan fitur dalam bentuk jadual matriks fitur. Namun, kaedah tersebut boleh dikembangkan dengan menggunakan geometri fitur dalam analisis non-linear. Bagi Adi Yasran Abdul Aziz (2005), jadual matriks fitur berkesan menunjukkan fitur setiap fonem dengan mudah misalnya /m, n, ɲ, ŋ/ berfitur [+nasal]. Namun, jadual matriks fitur kurang berkesan untuk menggambarkan hubungan antara fonem. Sebagai contoh, kajian Nur Farakhanna Mohd Rusli, Adi Yasran Abdul Aziz, Raja Masittah Raja Ariffin, Mohd Sharifudin Yusop dan Saidatul Faiqah Samasu (2015) telah mengemukakan matriks fitur distingtif bagi vokal /u/ dan /ə/ dalam bahasa Kerinci seperti dalam Jadual 3. Namun, penyenaiaan berdasarkan nilai binari atau dedua, iaitu nilai positif (+) dan negatif (–) seperti dalam Jadual 3 tidak dapat menunjukkan hubungan antara fonem, iaitu hubungan antara setiap artikulator yang disusun di tingkat yang berbeza-beza dan dihubungkan antara satu sama lain oleh garis penghubung.

Oleh yang demikian, ciri distingtif vokal bahasa Kerinci akan diberi penilaian semula berdasarkan proses alternasi morfem dan lima kriteria yang dapat menentukan bentuk dalaman, iaitu kebolehamalan (*predictability*), kealamiahian (*naturalness*), ekonomi (*simplicity*), keselarasan pola (*pattern congruity*) dan penyebaran (Hyman (1975), Kenstowicz dan Kisseberth (1979) dan Zaharani Ahmad (1993)). Setiap perbincangan akan dilakukan berdasarkan geometri fitur supaya representasi fonologi dapat ditunjukkan secara autosegmental dan bukan perubahan nilai fitur semata-mata. Keadaan ini seperti yang dijelaskan Nor Hashimah Jalaluddin, Wan Athirah Adilah Wan Abdul Halim dan Harishon Radzi (2021) bahawa kajian tradisional atau kajian lepas memerlukan input baharu memandangkan kajian fonologi telahpun berkembang bukan sahaja bertujuan mencari perbezaan fonologi, sebaliknya menjadi kajian geografi, sejarawi dan sumber data kajian teoritis.

Jadual 3
*Matriks Fitur Distingtif Vokal /u/ dan /ə/ dalam bahasa
 Kerinci Dialek Semerap*

Fitur Distingtif/Vokal	u	ə
Silabik	+	+
Konsonantal	-	-
Sonoran	+	+
Koronal	-	-
Kontinuan	+	+
Labial	-	-
Tinggi	+	-
Rendah	-	-
Suara	+	+
Belakang	+	-
Bundar	+	-
ATR	+	-

Sumber: Nur Farahkhanna Mohd Rusli, Adi Yasran Abdul Aziz, Raja Masittah Raja Ariffin, Mohd Sharifudin Yusop & Saidatul Faiqah Samasu (2015: 89)

Dari segi pendekatan non-linear pula, kajian Ernanda (2011) menunjukkan penggunaan segmen [ɛ] dalam kata seperti ‘debu’ yang dieja sebagai *debew*. Namun, perbincangan tentang status fonemiknya tidak dijelaskan kerana kajian beliau bertumpu kepada penggunaan kata *absolute* dan *oblique* dalam kalangan penutur generasi tua dan muda. Namun, kajian beliau telah menunjukkan kemajuan kerana beliau berpendapat suatu kata boleh mempunyai dua atau tiga bentuk ujaran contohnya, kata ‘kerusi’ dan ‘kayu’ mempunyai dua bentuk fonetik, iaitu [kursay] dan [kursej], serta [kayaw] dan [kayow].

Suatu morfem boleh mempunyai realisasi fonetik lebih daripada satu (Zaharani Ahmad, 1993). Menurut Kenstowicz dan Kisseberth (1979), realisasi fonetik yang berlainan itu dikenali sebagai alternan. Proses ini akan menyebabkan suatu kata tunggal mempunyai lebih daripada satu realisasi fonetik berdasarkan konteks penyebarannya dalam kata. Hal ini merupakan antara faktor yang mendorong kajian sebelum ini menyenaraikan segmen [ɛ,] dalam inventori fonem vokal bahasa Kerinci. Bagi Zaharani Ahmad

(1993), varian yang tepat perlu dipilih sebagai segmen dasar dalam bahasa yang dikaji dan membezakannya dengan segmen bunyi lain yang tidak bertaraf fonem, sebaliknya berstatus sebagai segmen bunyi terbitan.

Menurut Adi Yasran Abdul Aziz (2005), istilah fonem lebih sempit daripada segmen kerana semua fonem merupakan segmen, namun tidak semua segmen ialah fonem. Oleh itu, Schane (1992) berpendapat penilaian semula kajian inventori fonem perlu dilakukan untuk menghasilkan penjelasan yang berpada tentang inventori bahasa yang dikaji. Oleh sebab kajian sebelum ini banyak menjelaskan inventori segmen bunyi vokal bahasa Kerinci berdasarkan pendekatan struktural dan analisis model linear, maka kajian ini dilakukan untuk menjelaskan representasi fitur segmen vokal bahasa Kerinci berdasarkan teori fonologi autosegmental. Teori ini digunakan kerana analisis berdasarkan model non-linear telah melalui penambahbaikan terutama dari segi representasi fonologi dan notasi rumus jika dibandingkan dengan analisis berdasarkan pendekatan struktural dan analisis model linear.

Teori fonologi autosegmental bukanlah pendekatan terkini dalam bidang fonologi. Namun, teori fonologi autosegmental digunakan dalam kajian ini berdasarkan dua faktor. Pertama, kebanyakan kajian bahasa Kerinci sebelum ini membincangkan tentang bahasa Kerinci yang digunakan di Indonesia. Kajian ini pula berfokus kepada bahasa Kerinci yang digunakan di Malaysia. Bahasa Kerinci yang digunakan di Indonesia dan Malaysia jelas berbeza dari segi fonetik kerana bahasa Kerinci di Malaysia telah mengalami perubahan dan berasimilasi dengan sebutan bahasa Melayu. Oleh itu, teori fonologi autosegmental diterapkan dalam kajian ini bertujuan menjelaskan representasi fitur bunyi vokal bagi bahasa Kerinci yang dituturkan oleh masyarakat Kerinci di Malaysia, selain membezakan representasi fitur vokal bahasa Kerinci yang dituturkan oleh masyarakat Kerinci di Indonesia.

Kedua, teori fonologi autosegmental digunakan kerana kajian terdahulu lebih menjurus kepada pendekatan struktural dan analisis model linear. Pemerhatian menunjukkan kajian bahasa Kerinci yang dituturkan di Malaysia sangat terhad dan banyak bertumpu kepada kedua-dua jenis pendekatan tersebut. Dari segi peringkat pendekatan atau teori dalam

bidang fonologi, fonologi autosegmental yang berasaskan model non-linear merupakan lanjutan teori selepas daripada kedua-dua pendekatan tersebut. Oleh sebab kajian bahasa Kerinci di Malaysia khususnya yang berfokus dalam bidang fonologi terhad, maka teori fonologi autosegmental digunakan dalam kajian ini untuk memerikan semula representasi fitur vokal bahasa Kerinci secara berperingkat, iaitu daripada analisis berdasarkan pendekatan struktural dan model linear daripada kajian terdahulu, dan diikuti dengan analisis berdasarkan teori fonologi autosegmental yang digunakan dalam kajian ini.

Pada dasarnya, khalayak dapat melihat perubahan dan perkembangan secara berperingkat terhadap fitur vokal bahasa Kerinci, iaitu daripada analisis berdasarkan pendekatan struktural, diikuti dengan analisis model linear dan seterusnya analisis berdasarkan teori fonologi autosegmental. Dapatan kajian ini boleh dikembangkan lagi dengan menggunakan pendekatan atau teori fonologi terkini yang lain pula seperti teori optimaliti dan sebagainya. Berdasarkan kewajaran tersebut, maka teori fonologi autosegmental dipilih untuk digunakan dalam kajian ini bagi memerikan semula representasi fitur vokal bahasa Kerinci.

OBJEKTIF KAJIAN

Makalah ini bertujuan untuk menjawab objektif berikut:

1. Menjelaskan representasi fitur segmen vokal bahasa Kerinci berdasarkan teori fonologi autosegmental.
2. Menjelaskan status vokal [ɛ] dan [ɔ] sebagai vokal terbitan dalam bahasa Kerinci.

PERSOALAN KAJIAN

Makalah ini bertujuan untuk menjawab persoalan kajian yang berikut:

1. Apakah representasi fitur segmen vokal bahasa Kerinci berdasarkan teori fonologi autosegmental?
2. Mengapakah vokal [ɛ] dan [ɔ] berstatus sebagai vokal terbitan dalam bahasa Kerinci?

METODOLOGI

Kajian ini berbentuk kajian kes yang bertujuan menjelaskan geometri fitur segmen vokal bahasa Kerinci berdasarkan teori fonologi autosegmental. Kajian ini merupakan suatu bentuk kajian kualitatif. Menurut Nurul Adzwa Ahamad, Nur Farahkhanna Mohd Rusli dan Norfaizah Abdul Jobar (2020), kaedah kualitatif memainkan peranan dalam menjelaskan sebab suatu fenomena berlaku secara empirikal berdasarkan aplikasi teori yang diterapkan dalam suatu penyelidikan. Ertinya, kajian ini akan menjelaskan representasi fitur vokal bahasa Kerinci secara deskriptif dan empirikal dengan menggunakan teori fonologi autosegmental tanpa melibatkan data-data berbentuk penomboran atau numerikal.

Seterusnya, sepuluh orang responden telah dipilih yang terdiri dalam kalangan penutur lelaki dan wanita yang berusia 50 tahun ke atas. Responden dihadkan dalam kalangan individu yang dilahirkan di Kabupaten Kerinci, Indonesia, namun telah lama tinggal di Malaysia dalam jangka masa 30 tahun ke atas. Makluman terperinci tentang responden dikemukakan dalam bab perbincangan. Responden merupakan individu yang memiliki kondisi organ pertuturan yang baik kerana menurut Nor Hashimah Jalaluddin (2007), sistem tutur yang bermasalah seperti pelat, sengau dan gagap boleh menyebabkan penghasilan ujaran yang kurang tepat. Oleh itu, responden yang dipilih tidak memiliki masalah keabnormalan ketika bertutur bagi mengelakkan penghasilan ujaran bahasa Kerinci yang kurang tepat.

Kajian ini bertujuan menjelaskan aspek fonologi bahasa Kerinci, maka Kampung Sungai Lui di daerah Hulu Langat, Selangor telah dipilih kerana responden di lokasi tersebut menepati kriteria yang diperlukan, iaitu sifat dan tujuan kajian, kemasukan dan kebenaran, kemudahan dan peluang serta saiz lokasi (Jorgensen, 1989). Faktor tempat tinggal pengkaji yang menetap di lokasi kajian juga membolehkan kriteria seperti *simplicity* tempat, kemasukan dan kebenaran, kemudahan dan peluang dapat dipertimbangkan. Dari segi saiz lokasi, majoriti penduduk di Kampung Sungai Lui didominasi oleh masyarakat Melayu berketurunan Kerinci sama ada daripada generasi pertama, kedua, ketiga dan berikutnya. Malah, kajian Radcliffe (1969) dan Abdul Hakam (2008) menjelaskan Kampung Sungai

Lui dibuka sendiri oleh masyarakat Kerinci yang berasal dari Sumatera pada tahun 1920. Walaupun lokasi kajian terhad di Kampung Sungai Lui, tetapi pertambahan bilangan komuniti Kerinci dari tahun 1920 hingga kini mewajarkan lokasi tersebut dipilih untuk kajian ini.

Terdapat dua kaedah yang digunakan untuk mengumpul data, iaitu kaedah pemerhatian dan kaedah temu bual. Kaedah pemerhatian turut serta (*participant observation*) telah digunakan yang mengkehendaki pengkaji pergi ke lapangan untuk melihat penggunaan bahasa Kerinci. Melalui kaedah ini, teknik 'pemerhati-sebagai-peserta' telah digunakan yang melibatkan penyertaan pengkaji secara langsung pada setiap sesi pemerhatian yang dijalankan. Bagi proses pemerhatian ini, pengkaji telah ke rumah responden untuk ditemu bual. Responden dimaklumkan tentang tujuan, manfaat kajian dan persetujuan untuk terlibat sebagai peserta kajian.

Setelah responden faham dan menyatakan persetujuan, proses pengumpulan data dilakukan. Ketika mengumpul data, walaupun pengkaji berkomunikasi secara langsung dengan responden, namun penglibatan pengkaji dihadkan pada tahap yang minimum untuk mengelak gangguan kepada responden yang sedang berkomunikasi kerana dikhuatiri responden akan mengubah pertuturan daripada bahasa Kerinci kepada bahasa Melayu yang sekali gus boleh menjejaskan proses pengumpulan data. Sepanjang pemerhatian, rakaman dan catatan digunakan untuk merekod maklumat yang berkaitan dengan isu yang dikaji.

Terdapat dua kaedah temu bual yang digunakan, iaitu temu bual berstruktur dan temu bual tidak berstruktur. Instrumen yang digunakan terdiri daripada borang soal selidik, buku catatan dan alat perakam. Borang soal selidik digunakan dalam temu bual berstruktur untuk mendapatkan maklumat tentang latar belakang responden, pendapat atau cadangan tentang sesuatu isu. Oleh sebab responden berusia 50 tahun ke atas yang mungkin menghadapi kesukaran untuk membaca, maka pengkaji bertanyakan soalan satu demi satu berpandukan soal selidik yang disediakan dan mencatatkan jawapan yang diberikan oleh responden.

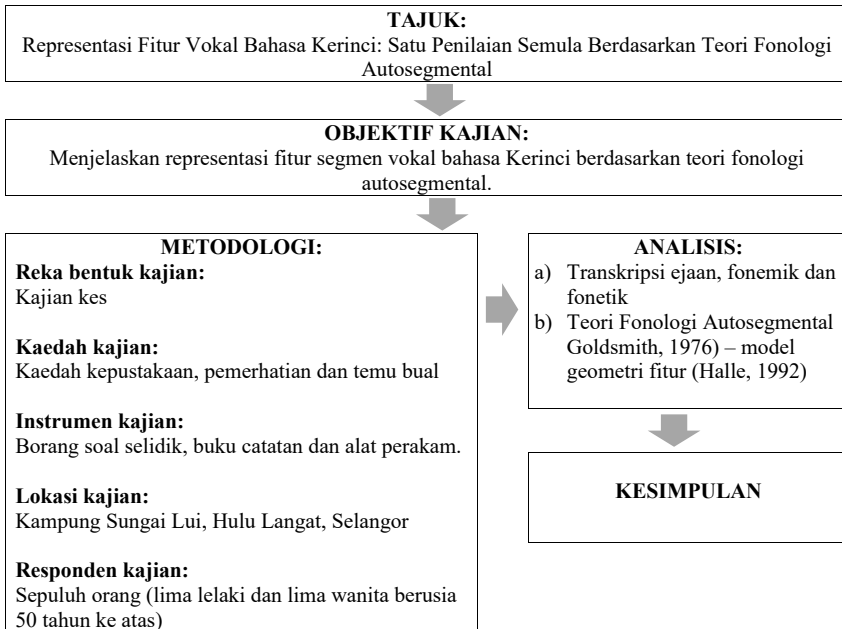
Buku catatan pula digunakan dalam temu bual tidak berstruktur untuk mencatat maklumat yang tidak diberikan responden. Sebagai contoh, terdapat kata yang tidak diujarkan dalam bentuk kata terbitan. Oleh itu, kaedah ini digunakan dengan bertanyakan soalan untuk mengenal pasti cara sebutan yang tepat. Alat perakam digunakan sepanjang sesi temu bual bertujuan merakam percakapan responden dalam bahasa Kerinci. Dari segi masa, responden ditemu bual secara formal selama lima hari dengan dua orang responden ditemu bual dalam masa sehari. Sesi temu bual bersama seorang responden berlangsung selama dua jam. Secara keseluruhannya, sesi temu bual yang dijalankan adalah selama 20 jam. Oleh sebab pengkaji menetap di lokasi kajian, maka responden akan dirujuk kembali jika terdapat masalah tentang maklumat yang diberikan.

Data yang diperoleh akan diterjemahkan ke dalam bentuk transkripsi (ejaan, fonetik, fonemik). Transkripsi yang berkaitan dengan setiap isu akan dikenal pasti untuk mencari maklumat utama sebagai indikator yang berkaitan dengan fenomena yang dikaji. Data akan dianalisis dengan menggunakan model geometri fitur (Halle, 1992) berdasarkan gagasan teori fonologi non-linear atau autosegmental non-linear yang dipelopori oleh Goldsmith (1976). Penerapan teori ini penting untuk menghasilkan generalisasi yang mencapai kepada penjelasan, iaitu peringkat kajian yang mampu merumuskan satu teori umum yang lebih luas atau sejagat secara deduktif tentang struktur bahasa di dunia (Chomsky, 1957). Selain itu, teori ini dapat memberi penilaian semula terhadap kajian sebelum ini yang menggunakan analisis model linear dalam menjelaskan sistem fonologi bahasa Kerinci. Untuk keterangan lanjut, Rajah 1 menunjukkan kerangka konseptual bagi kajian ini.

Teori Fonologi Autosegmental

Kajian ini menggunakan teori fonologi autosegmental yang merupakan salah satu pendekatan yang terdapat dalam aliran fonologi generatif model non-linear. Teori tersebut dipelopori oleh John A. Goldsmith (1976) dan dikembangkan pada tahun 1990. Terdapat beberapa konsep asas yang berkaitan dengan representasi fonologi dan salah satunya ialah geometri fitur. Geometri fitur merupakan suatu bentuk rajah pohon atau

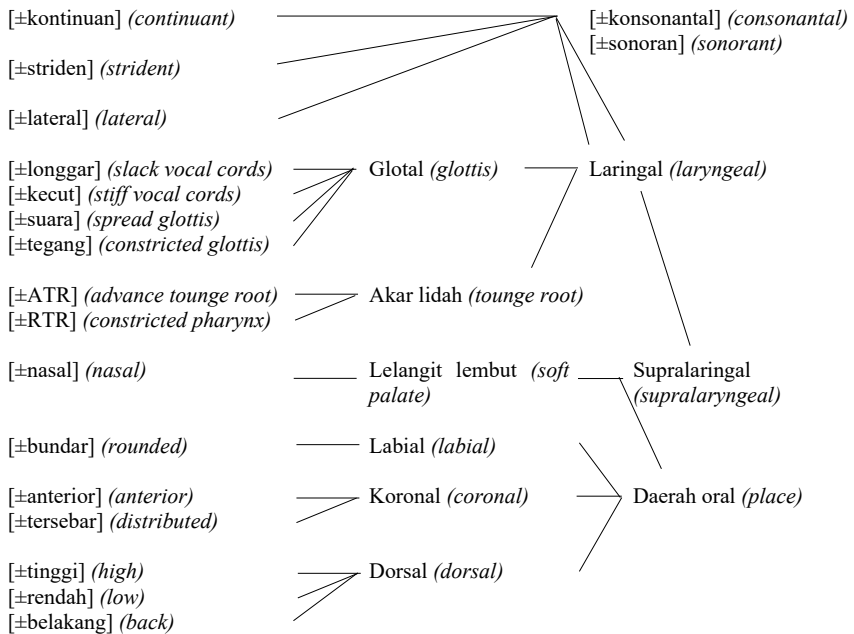
nodus konfigurasi berhierarki yang mempunyai suatu set fitur distingtif dan berperanan merepresentasikan sesebuah fonem dalam sesuatu bahasa (Zaharani Ahmad, 2007). Dalam kajian ini, geometri fitur yang dikemukakan oleh Halle (1992) digunakan kerana model tersebut telah mengalami penambahbaikan daripada model asal yang diperkenalkan Sagey (1986), terutama dari segi ciri fitur artikulasi, fungsinya dan fungsi nodus artikulator. Rajah 2 ialah model geometri fitur Halle (1992).

Rajah 1
Kerangka Konseptual

Rajah 2 menunjukkan terdapat enam kelas artikulator di tingkat yang berbeza-beza, dihubungkan antara satu sama lain oleh garis penghubung, iaitu glotal (pita suara), akar lidah, langit lembut, labial (bibir), koronal (hujung lidah) dan dorsal (tengah lidah). Setiap artikulator tersebut dihubungkan dengan nodus laringal dan supralaringal. Nodus laringal mendominasi artikulator glotal dan akar lidah. Nodus supralaringal pula mendominasi nodus daerah oral yang dihubungkan dengan artikulator labial, koronal dan dorsal, manakala nasal dihubungkan terus dengan fitur

kelas utama melalui langit lembut. Bagi Adi Yasran Abdul Aziz (2005), geometri fitur telah mengambil alih peranan matriks fitur dalam analisis linear. Dengan geometri fitur, representasi suatu proses asimilasi dilihat sebagai penyebaran autosegmental, dan bukan lagi perubahan nilai fitur semata-mata seperti yang ditunjukkan oleh matriks fitur dalam analisis linear. Oleh itu, analisis berdasarkan geometri fitur akan digunakan dalam kajian ini untuk menjelaskan representasi fitur segmen vokal bahasa Kerinci dengan lebih berpeda.

Rajah 2
Model Geometri Fitur Halle (1992)
(Sumber: Halle, 1992: 211)

DAPATAN KAJIAN

Bahagian ini akan menjelaskan tentang demografi responden dan analisis representasi fitur segmen konsonan bahasa Kerinci berdasarkan teori fonologi autosegmental. Perbincangan tentang kedua-duanya akan dijelaskan satu per satu supaya huraian dan analisis tentangnya lebih mudah difahami.

Demografi Responden

Sepuluh orang responden berusia 50 tahun ke atas telah dipilih sebagai responden. Responden kajian merupakan penutur bahasa Kerinci Semerap daripada generasi pertama dan kedua. Berikut dikemukakan maklumat demografi responden kajian ini:

Jadual 4
Maklumat Responden

Infor.	Maklumat Responden					
	Jan.	Umur (Thn.)	Tempat Lahir	Pekerjaan	Kelulusan Akademik Tertinggi	Tempoh Tinggal di Malaysia (Thn.)
1	P	65	Kampung Semerap, Kecamatan Danau, Kerinci	Suri rumah dan guru kelas mengaji Al-Quran	Sijil Menengah Khas Agama	56
2	P	63	Kampung Semerap, Kecamatan Danau, Kerinci	Tukang masak dan suri rumah	Darjah 6	56
3	P	63	Kampung Semerap, Kecamatan Danau, Kerinci	Suri rumah	SD (Sekolah Rendah Darjah 6)	34
4	P	56	Kampung Sungai Lui, Hulu Langat	Berniaga kedai runcit	Perguruan Agama Puteri Sungai Penuh, Kota Sungai Penuh, Provinsi Jambi (Tingkatan 4)	44

5	P	61	Kampung Semerap, Kecamatan Danau, Kerinci	Suri rumah	SD (Sekolah Rendah Darjah 6)	44
6	L	69	Kampung Semerap, Kecamatan Danau, Kerinci	Tidak bekerja	SD (Sekolah Rendah Darjah 6)	34
7	L	71	Kampung Semerap, Kecamatan Danau, Kerinci	Berniaga kedai runcit	SD (Sekolah Rendah Darjah 6)	47
8	L	68	Kampung Semerap, Kecamatan Danau, Kerinci	Tidak bekerja	SD (Sekolah Rendah Darjah 6)	32
9	L	89	Kampung Semerap, Kecamatan Danau, Kerinci	Tidak bekerja	SD (Sekolah Rendah Darjah 1)	57
10	L	84	Kampung Semerap, Kecamatan Danau, Kerinci	Tidak bekerja	Darjah 3 (Sekolah Melayu Sungai Lui)	78

Berdasarkan Jadual 4, responden terdiri daripada individu dalam lingkungan umur 56 hingga 89 tahun yang telah tinggal di Malaysia dalam jangka masa 30 tahun dan ke atas. Responden kajian ini merupakan individu daripada generasi pertama dan kedua kerana penduduk di Kampung Sungai Lui hampir keseluruhannya merupakan individu berketurunan Kerinci telah menetap di lokasi tersebut sejak tahun 1920-an seperti yang dijelaskan oleh Radcliffe (1969:180), “*Korinchi traders knew of the area early, and it was Korinchi who finally established the settlement of Kampong Sungei Lui, together with its satellites, Kampong Mesjid and Kampong Pauh. Kampong Sungei Lui was started around 1916 by Korinchi who developed the area for growing vegetables which they traded to the other kampongs in the mukim*”.

Jadual 4 juga menunjukkan hampir semua responden mendapat pendidikan awal di Indonesia dengan berkelulusan SD (Sekolah Dasar), iaitu menerima kurikulum pendidikan Indonesia dan menggunakan bahasa Indonesia sebagai bahasa pengantar. Sekolah Dasar ialah sekolah bagi pelajar berusia antara tujuh hingga 12 tahun di Indonesia dan menduduki kelas satu hingga enam (Ernawita Atan & Rahim Aman, 2011). Berdasarkan penerimaan pendidikan formal berasaskan kurikulum pendidikan Malaysia yang terhad, maka semua responden berupaya menggunakan bahasa Kerinci konvensional secara aktif hingga kini dan tidak dipengaruhi sepenuhnya oleh proses asimilasi daripada bahasa Melayu seperti yang digunakan oleh penutur Kerinci muda yang menerima pendidikan formal berasaskan kurikulum pendidikan di Malaysia bermula daripada darjah satu hingga tingkatan lima.

Objektif 1: Representasi Fitur Segmen Vokal Bahasa Kerinci

Inventori segmen merujuk kepada senarai segmen bunyi yang terdapat dalam sesebuah bahasa. Penyenaraian segmen pula dibuat dalam bentuk senarai inventori iaitu inventori vokal. Dalam bahasa Kerinci, terdapat enam vokal yang berstatus fonemik, iaitu /i, e, a, ə, u, o/ seperti yang ditunjukkan dalam Rajah 3 berikut:

i		u
e	ə	o
	a	

Rajah 3
Inventori Fonem Vokal Bahasa Kerinci

Rajah 3 menunjukkan carta inventori vokal disusun berdasarkan posisi lidah di dalam rongga mulut, iaitu tinggi, tengah dan rendah serta depan, tengah dan belakang. Dalam sistem IPA (International Phonetic Alphabet), susunan melintang dan menegak digantikan dengan fitur distingtif seperti tinggi, rendah, belakang yang dianggap sebagai fitur asas dalam teori fonologi generatif (Chomsky & Halle, 1968). Jadual 5 dan 6 mengemukakan data yang menunjukkan lingkungan penyebaran setiap fonem vokal bahasa Kerinci:

Jadual 5

Data Penyebaran Vokal di Suku Kata Awal V dan KV

Vokal	Suku Kata Awal V			Suku Kata Awal KV		
	Bentuk fonemik	Bentuk fonetik	Bentuk ejaan	Bentuk fonemik	Bentuk fonetik	Bentuk ejaan
/i/	/itik/	[i.teʔ]	‘itik’	/pisan/	[pi.s ɲ]	‘pisang’
/u/	/ubah/	[u.beh]	‘ubah’	/duduk/	[du.doʔ]	‘duduk’
/ə/	/ənam/	[ə.ñ m]	‘enam’	/pətaŋ/	[pə.t ɲ]	‘petang’
/a/	/aku/	[a.kaw]	‘aku’	/malam/	[mã.l m]	‘malam’
/e/	–	–	–	–	–	–
/o/	–	–	–	–	–	–

Jadual 6

Data Penyebaran Vokal di Suku Kata Akhir Tertutup KVK

Vokal	Suku Kata Akhir Tertutup KVK		
	Bentuk fonemik	Bentuk fonetik	Bentuk ejaan
/ə/	/tutup/	[nũ.təʔ]	‘tutup’
/e/	/mungkin/	[mũŋ.ken]	‘mungkin’
/o/	/bakul/	[ba.kol]	‘bakol’
/i/	–	–	–
/u/	–	–	–
/a/	–	–	–

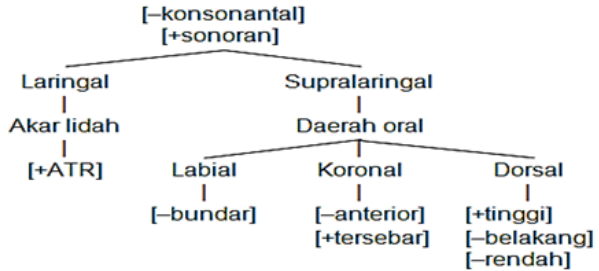
Pertama, Jadual 5 dan 6 menunjukkan terdapat kekangan yang menghalang vokal tinggi /i/ dan /u/ berada di nukleus suku kata akhir kerana kedua-dua vokal akan dihubungkan dengan nodus koda suku kata dan direalisasikan sebagai bunyi geluncuran [j] dan [w] seperti [mã.taj] ‘mati’, [sa.taw] ‘satu’, [nũ.lajh] ‘tulis’ dan [ku.rawh] ‘kurus’. Kedua, vokal /i/ dan /u/ juga tidak dibenarkan berada di nukleus suku kata akhir tertutup KVK kerana kedua-duanya akan mengalami rumus perendahan vokal dan direalisasikan sebagai /e/ dan /o/ contohnya, kata /adik/ dan /duduk/ diujarkan sebagai [a.deʔ] ‘adik’ dan [du.doʔ] ‘duduk’.

Ketiga, terdapat kekangan yang menghalang vokal /e/ dan /o/ hadir di suku kata awal V dan KV kerana vokal tersebut mengalami rumus peninggian vokal dan direalisasikan sebagai [i] dan [o] seperti kata /elok/, /oran/, /nenek/ dan /səkolah/ yang diujarkan sebagai [i.l :ʔ] ‘elok’, [u.h :ŋ] ‘orang’, [ni.nēʔ] ‘nenek’ dan [sku.lah] ‘sekolah’. Akhir sekali, sistem fonologi bahasa Kerinci turut menunjukkan kekangan yang menghalang vokal rendah /a/ berada di suku kata akhir tertutup KVK kerana vokal /a/ di posisi tersebut mengalami proses perendahan vokal dan direalisasikan sebagai [ɛ] seperti kata [lə.pəh] ‘lepas’, [bə.raŋ.kəʔ] ‘berangkat’ dan [mã.seʔ] ‘masak’, dan proses pembundaran vokal seperti kata /ənam/ dan /pətaŋ/ diujarkan sebagai [ə.ñm] ‘enam’ dan [pə.t :ŋ] ‘petang’.

Jelas bahawa bahasa Kerinci mempunyai enam fonem vokal, iaitu /a, i, u, e, ə, o/ dan jumlah ini menepati konsep ekonomi melalui penghasilan inventori yang ringkas kerana menurut Hyman (1975) dan Adi Yasran Abdul Aziz (2010), penyelesaian dengan jumlah fonem yang sedikit adalah lebih berpada berbanding penyelesaian sebaliknya. Malah, carta inventori fonem yang ditunjukkan dalam Rajah 2 turut menepati kriteria keselarasan pola berdasarkan taburan fonemnya yang simetri. Walaupun rajah tersebut menunjukkan kelompangan di kiri dan kanan vokal /a/, tetapi susunan tersebut dianggap simetri dalam bahasa yang mempunyai lima, tiga, tujuh atau sepuluh vokal (Hyman, 1975).

Seterusnya, idea asas dalam teori fonologi autosegmental mengandaikan representasi autosegmental mempunyai dua atau lebih tingkat. Berdasarkan konsep tersebut, representasi fonologi autosegmental boleh dijelaskan berdasarkan geometri fitur, iaitu suatu rajah pohon atau nodus konfigurasi berhierarki yang mempunyai suatu set fitur distingtif. Berdasarkan Rajah 2, terdapat dua lagi fitur menurut sistem IPA yang tidak ditunjukkan dalam susunan tersebut, iaitu fitur bundar dan [ATR] (*advanced tongue root*). Oleh yang demikian, perbincangan seterusnya akan menjelaskan bentuk bibir, kedudukan lidah dan fitur distingtif segmen vokal satu per satu dengan menggunakan geometri fitur yang dikemukakan Halle (1992).

Vokal Tinggi /i, u/

Rajah 4

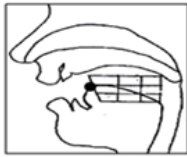
Keadaan Bibir, Lidah dan Fitur Distingtif vokal /i/

(Sumber: Nor Hashimah, 2007:38 dan Zaharani Ahmad, 2007:171)

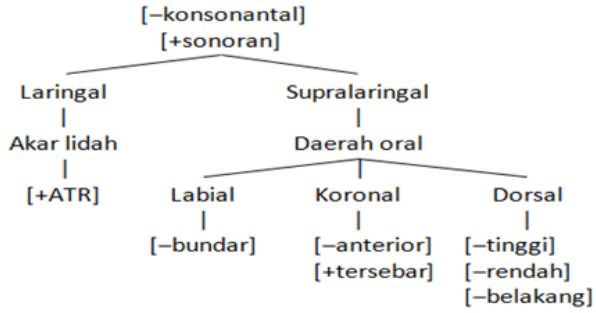
Bahasa Kerinci mempunyai dua vokal tinggi, iaitu /i/ dan /u/. Vokal /i/ dan /u/ dideskripsikan sebagai vokal depan dan vokal belakang sempit. Kedua-duanya berfitur [+tinggi], [-rendah] dan [+ATR] kerana badan lidah dinaikkan ke langit keras mendekati bumbung mulut dan pangkal lidah dikedepankan menjauhi bahagian belakang mulut. Vokal /i/ berfitur [-belakang] dan [-bundar] kerana bibir berkeadaan hampar dan lidah tidak ditarik ke belakang, berbeza dengan vokal /u/ yang berfitur [+belakang] dan [+bundar].

Bahasa Kerinci mempunyai dua vokal separuh tinggi, iaitu /e/ dan /o/. Vokal /e/ dan /o/ dideskripsikan sebagai vokal depan dan vokal belakang separuh sempit. Kedua-duanya berfitur [-tinggi], [-rendah] dan [+ATR] kerana posisi lidah diturunkan ½ daripada bumbung mulut dan pangkal lidah dikedepankan menghampiri gigi gusi. Namun, vokal /e/ berfitur [-bundar] dan [-belakang] kerana bibir berkeadaan hampar dan lidah tidak ditarik ke belakang, berbeza dengan vokal /o/ yang berfitur [+bundar] dan [+belakang].

Vokal Separuh Tinggi /e, o/

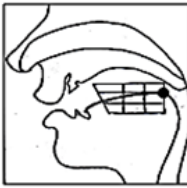

/e/

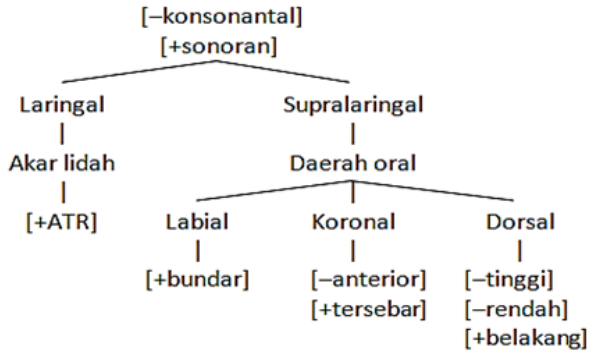

Rajah 5

Keadaan Bibir, Lidah dan Fitur Distingtif Vokal /e/
 (Sumber: Nor Hashimah, 2007:38 dan Hayes, 2009:82)

/o/

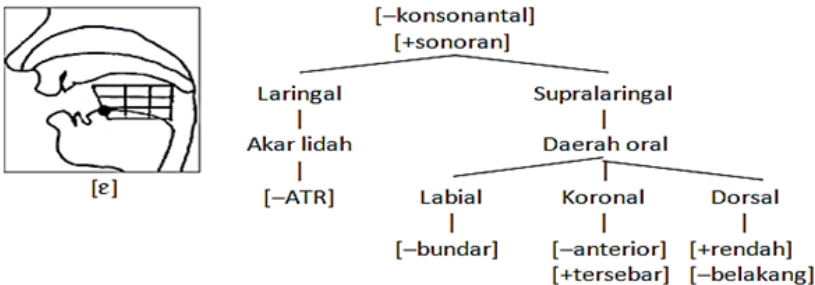
Rajah 6

Keadaan Bibir, Lidah dan Fitur Distingtif Vokal /o/
 (Sumber: Nor Hashimah, 2007:38 dan Zaharani Ahmad, 2007:172)

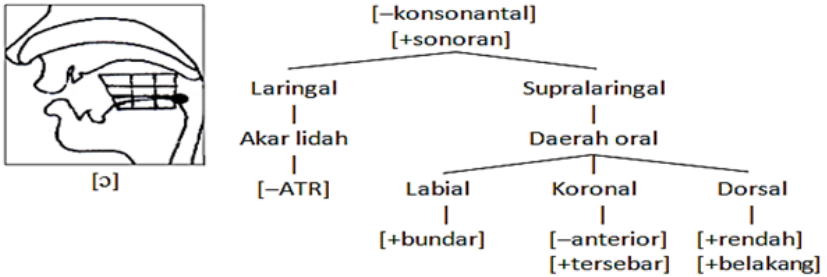
Vokal /a/ dideskripsikan sebagai vokal depan hampar luas yang berfitur [+rendah] dan [-tinggi] kerana semasa penghasilannya, lidah ditarik ke bawah menjauhi bumbung mulut. Vokal /a/ juga berfitur [-bundar] kerana bentuk bibir berkeadaan hampar, manakala fitur [-ATR] dan [+belakang] merujuk kepada kedudukan pangkal lidah yang dikebelakangkan ketika vokal tersebut dihasilkan. Berdasarkan setiap rajah geometri fitur, setiap vokal dalam bahasa Kerinci mempunyai fitur [-anterior] dan [+tersebar]. Ertinya, setiap vokal dihasilkan di kedudukan belakang gigi gusi (lelangit keras dan langit lembut) serta melibatkan aliran udara egresif, iaitu udara dihembus keluar tanpa melibatkan sekatan antara titik artikulasi dengan artikulator.

Seterusnya, perbincangan sebelum ini ada menyatakan terdapat pengkaji-pengkaji lepas yang menyenaraikan vokal [ɛ] dan [ɔ] dalam inventori fonem vokal bahasa Kerinci. Berdasarkan analisis, data menunjukkan kedua-dua vokal tidak berstatus sebagai fonem dalam bahasa Kerinci sebaliknya merupakan segmen bunyi terbitan. Segmen terbitan berbeza dengan segmen yang bertaraf fonem kerana tidak dianggap sebagai bentuk dalaman atau segmen dasar dalam sesuatu bahasa. Untuk keterangan lanjut, Rajah 9 menunjukkan keadaan bibir, lidah dan fitur distingtif kedua-dua vokal dan huraian yang menjelaskan kedua-dua vokal tidak berstatus fonem dalam bahasa Kerinci.

Objektif 2: Status Vokal [ɛ] dan [ɔ] sebagai Vokal Terbitan dalam Bahasa Kerinci

Rajah 9
Keadaan Bibir, Lidah dan Fitur Distingtif Vokal [ɛ]
 (Sumber: Nor Hashimah, 2007:38 dan Hayes, 2009:81-82)

Rajah 10

Keadaan Bibir, Lidah dan Fitur Distingtif Vokal [ɔ]
(Sumber: Nor Hashimah, 2007:42 dan Zaharani Ahmad, 2007:172)

Vokal [ɛ] dideskripsikan sebagai vokal depan ½ rendah, manakala vokal [ɔ] merupakan vokal belakang ½ rendah. Vokal [ɛ] dihasilkan apabila hujung lidah berada di kedudukan lebih rendah daripada cara penghasilan fonem vokal /e/, bibir hampar dan rahang mulut dibuka secara sederhana dan luas. Vokal [ɔ] pula dihasilkan apabila belakang lidah berada di kedudukan yang lebih rendah daripada /o/ dan hujung lidah diturunkan ke lantai mulut tetapi tidak menyentuh bahagian bawah gigi-gusi. Bagi M. Yunus Maris (1980), keadaan bibir ketika menghasilkan vokal [ɔ] adalah bundar dan pembukaan rahang sama seperti vokal [ɛ]. Dalam inventori segmen vokal bahasa Kerinci, kedudukan vokal [ɛ] dan [ɔ] ditunjukkan dalam rajah berikut:

i		u
e	ə	o
ɛ	a	

Rajah 11

Inventori Segmen Vokal Bahasa Kerinci

Berdasarkan Rajah 11, vokal [ɛ] dan [ɔ] berkongsi fitur [-ATR] kerana kedudukan pangkal lidah dikebelakangan ketika penghasilannya. Kedua-dua vokal juga berfitur [+rendah] yang berkedudukan selari dengan vokal /a/ kerana lidah ditarik ke bawah menjauhi bumbung mulut. Dalam bahasa Kerinci, vokal [ɛ] dan [ɔ] tidak dianggap sebagai fonem sebaliknya

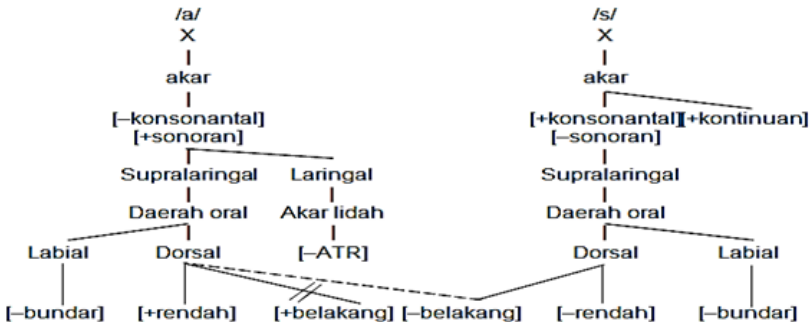
berstatus sebagai segmen terbitan. Penentuan tersebut dilakukan berdasarkan lima kriteria yang dapat menentukan representasi dalaman, iaitu kriteria kebolehamalan, ekonomi, keselarasan pola dan penyebaran seperti yang dikemukakan oleh Hyman (1957), Kenstowicz dan Kisseberth (1979) dan Zaharani Ahmad (1993).

Pemerian inventori fonem sesebuah bahasa sangat penting kerana melalui inventori fonem, segmen yang tidak berstatus sebagai fonem, sebaliknya berstatus sebagai segmen terbitan bukan sahaja dapat dikenal pasti sebaliknya kewujudannya dalam segmen bunyi sesebuah bahasa dapat dijelaskan melalui rumus-rumus fonologi (Sakinah Nik Muhammad Naziman & Sharifah Raihan Syed Jaafar, 2018). Oleh itu, perbincangan tentang setiap kriteria bagi membuktikan vokal [ɛ] dan [] tidak berstatus sebagai fonem dalam bahasa Kerinci, sebaliknya berstatus sebagai segmen terbitan akan dijelaskan satu per satu dalam perbincangan berikut supaya analisis mudah difahami.

Kriteria Kebolehamalan

Berdasarkan ujaran informan, kehadiran vokal [ɛ] boleh diramal melalui rumus pendepanan vokal yang direalisasikan daripada vokal rendah /a/ yang diikuti oleh konsonan frikatif /s/ dan konsonan hentian tak bersuara /k, t/ di koda kata seperti kata /ləpəs/, /bəraŋkat/ dan /masək/ diujarkan sebagai [lə.pəh] ‘lepas’, [bə.raŋ.keʔ] ‘berangkat’ dan [mə.seʔ] ‘masak’ seperti yang diformalisasikan dalam rumus berikut:

1. Geometri fitur menunjukkan /a/ → [ɛ]

Berdasarkan rumus 1, apabila fitur [+belakang] daripada vokal /a/ telah dinyahhubungkan, maka representasi fonologi segmen vokal tidak lagi mempunyai ciri [+belakang]. Pada masa yang sama, proses asimilasi turut berlaku, iaitu fitur [-belakang] daripada konsonan /s/ yang bersebelahan dengannya disebarkan kepada segmen vokal lalu menyebabkan representasi fonologinya kini turut mempunyai fitur [-belakang]. Perbincangan dalam bab inventori segmen vokal sebelum ini menjelaskan hanya vokal /i/, /e/ dan [ɛ] yang berfitur [-belakang]. Oleh itu, kombinasi fitur [+rendah], [-bundar], [-ATR] dan [-belakang] dalam representasi fonologi segmen vokal dalam rumus di atas bersamaan dengan ciri distingtif bagi vokal [ɛ].

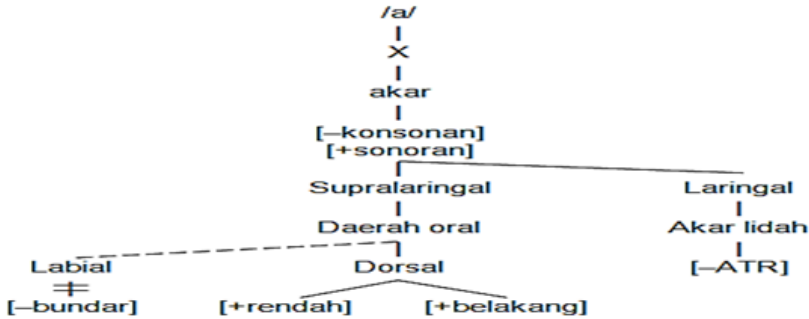
Dalam perubahan /as/ kepada [ɛh], penyebaran fitur [-belakang] daripada konsonan /s/ telah mempengaruhi perealisasikan vokal /a/ yang berfitur [+belakang] kepada vokal [ɛ] yang berfitur [-belakang]. Ertinya, penghasilan vokal [ɛ] didorong oleh fitur distingtif yang dimiliki oleh konsonan /s/ yang bersebelahan dengannya. Hal ini merupakan proses asimilasi yang alamiah kerana vokal [ɛ] dan konsonan /s/ berfitur [-belakang]. Dengan kata lain, penyebaran fitur [-belakang] daripada konsonan /s/ kepada vokal yang berada di hadapannya telah menyebabkan vokal tersebut mempunyai ciri distingtif yang hampir sama dengan konsonan /s/ dari segi fitur [-belakang].

Dari segi motivasi fonetik, urutan segmen dengan fitur yang sama lebih mudah diujarkan berbanding keadaan yang sebaliknya. Oleh sebab itu, rumus pendepanan vokal yang merealisasikan /a/ kepada [ɛ] berlaku kerana bunyi *[ɛs] lebih mudah diujarkan. Data turut menunjukkan perubahan terhadap konsonan /s/ di koda kata kepada segmen frikatif glotis [h] akibat pelaksanaan proses debukalisasi yang merealisasikan sebagai [h]. Fenomena ini merupakan suatu proses fonologi yang alamiah dan bersifat sejagat kerana perubahan tersebut turut berlaku dalam kebanyakan bahasa lain di dunia seperti yang dijelaskan dalam kajian McCarthy (1988), Clements dan Hume (1995) dan O'Brien (2012).

Bagi vokal [], kehadirannya boleh diramal melalui rumus pembundaran vokal yang direalisasikan daripada vokal /a/ di koda yang diikuti oleh konsonan selain daripada konsonan /s/ dan /t, k/ seperti kata /harap/, /dalam/

dan /makan/ diujarkan sebagai [ha.r p] ‘harap’, [da.l m] ‘dalam’ dan [mã.k n] ‘makan’ seperti yang diformalisasikan dalam rumus berikut:

2. Rumus pembundaran vokal /a/ → [ɔ]

Berdasarkan rumus 2, nyah hubung fitur [-bundar] daripada vokal /a/ berperanan dalam menentukan realisasi fonetik vokal yang akan direpresentasikan di peringkat output. Apabila fitur [-bundar] dinyahhubungkan, maka representasi segmen vokal dalam rumus di atas tidak lagi mempunyai ciri [-bundar]. Oleh itu, kombinasi fitur [+rendah], [+belakang] dan [-ATR] dalam representasi fonologi segmen vokal dalam rumus di atas bersamaan dengan ciri distingtif bagi vokal [ɔ]. Seperti yang dijelaskan sebelum ini, rumus pembundaran vokal hanya berlaku apabila vokal /a/ tidak diikuti oleh konsonan /s/ dan konsonan /t, k/. Ertinya, rumus pembundaran vokal akan terlaksana apabila vokal /a/ diikuti oleh konsonan letupan labial tak bersuara /p/, konsonan nasal dan konsonan likuida seperti kata /harap/, /dalam/, /makan/, /pasan/ dan /mahal/ yang diujarkan sebagai [ha.r p] ‘harap’, [da.l m] ‘dalam’, [mã.k n] ‘makan’, [mã.s ŋ] ‘pasang’ dan [mã.h n] ‘mahal’.

Berdasarkan rumus 1 dan 2, jelas bahawa kehadiran vokal [ɛ] dan [ɔ] boleh diramal melalui proses fonologi, iaitu rumus perendahan vokal, dan rumus pembundaran vokal. Seperti yang dijelaskan oleh Adi Yasran Abdul Aziz (2005), apabila kehadiran suatu segmen boleh diramal, maka ia tidak disenaraikan dalam inventori fonem bahasa yang dikaji. Hal ini merupakan antara salah satu faktor yang mengecualikan vokal [ɛ] dan [ɔ] daripada berstatus sebagai fonem dalam bahasa Kerinci kerana kedua-dua vokal tersebut boleh diramal.

Kriteria Penyebaran

Selain itu, jika vokal [ɛ] dan [] dipilih sebagai varian dasar atau fonem vokal dalam bahasa Kerinci, ia tidak menepati kriteria penyebaran kerana kehadirannya dalam kata adalah terhad, iaitu hanya hadir di lingkungan akhir kata sahaja berbanding dengan vokal lain yang penyebarannya hampir boleh menempati semua posisi dalam kata. Suatu segmen yang bertaraf fonem perlu mempunyai lingkungan penyebaran yang luas, iaitu boleh menduduki posisi awal, tengah dan akhir kata. Namun, oleh sebab kedua-dua vokal tidak menepati kriteria ini disebabkan kehadirannya dalam kata hanya terhad di akhir kata sahaja, maka kedua-dua vokal dikatakan tidak menepati kriteria penyebaran. Apabila suatu segmen bunyi tidak menepati kriteria tersebut, maka segmen bunyi tersebut tidak boleh dianggap sebagai fonem dalam inventori vokal bahasa Kerinci.

Kriteria Ekonomi dan Keselarasan Pola

Penambahan vokal [ɛ] dan [] ke dalam inventori fonem vokal bahasa Kerinci tidak menepati kriteria ekonomi dan keselarasan pola kerana seperti yang ditunjukkan dalam Rajah 10, selain berlaku pertambahan bilangan fonem, pola carta inventori juga menjadi tidak selaras atau seimbang. Hal yang demikian kerana suatu penyelesaian perlu menghasilkan penyelesaian yang ringkas serta keselarasan pola yang seimbang. Namun, kedua-dua vokal tidak memenuhi kriteria tersebut, maka kedua-dua vokal dikecualikan daripada inventori fonem vokal bahasa Kerinci. Rumusannya, suatu segmen tidak dapat dianggap sebagai fonem jika tidak menepati kriteria yang harus ada pada segmen dasar termasuklah kriteria ekonomi dan keselarasan pola. Berdasarkan faktor-faktor tersebut, maka vokal [ɛ] dan [] dikecualikan daripada inventori fonem bahasa Kerinci sebaliknya berstatus sebagai vokal terbitan.

KESIMPULAN

Penilaian semula terhadap inventori vokal bahasa Kerinci telah menunjukkan bahawa bahasa tersebut hanya mempunyai enam fonem vokal, iaitu /a, i, u, e, ə, o/, manakala vokal [ɛ] dan [] merupakan segmen terbitan dan tidak

berstatus sebagai fonem kerana tidak mematuhi kriteria-kriteria yang seharusnya ada pada suatu segmen bertaraf fonem. Jumlah ini secara tidak langsung menepati konsep ekonomi melalui penghasilan inventori yang ringkas kerana menurut Hyman (1975) dan Adi Yasran Abdul Aziz (2010), penyelesaian dengan jumlah fonem yang sedikit adalah lebih berpada berbanding penyelesaian sebaliknya. Secara tidak langsung, kajian ini dapat memberi penilaian semula terhadap status segmen bunyi vokal yang terdapat dalam bahasa Kerinci kerana tidak semua segmen bunyi vokal yang dikemukakan dalam kajian-kajian sebelum ini berstatus sebagai fonem. Kajian ini pada dasarnya dapat mengelak kekeliruan dalam kalangan masyarakat bahawa tidak semua vokal boleh berstatus sebagai fonem dalam sesebuah bahasa dan keadaan ini dapat dibuktikan melalui rumus-rumus fonologi, dan bukan berdasarkan huraian bersifat deskriptif semata-mata. Malahan, penjelasan tentang bentuk bibir, kedudukan lidah, fitur distingtif dan lingkungan penyebaran setiap vokal dapat memberikan huraian yang berpada tentang ciri yang dimiliki oleh setiap fonem vokal, sekali gus dapat memahami analisis yang melibatkan perubahan bunyi vokal. Di peringkat akhir perbincangan, analisis berdasarkan teori autosegmental telah dapat menghasilkan dan memerikan semula inventori fonem bahasa Kerinci yang lebih berpada.

PENGHARGAAN

Setinggi-tinggi penghargaan dan ucapan jutaan terima kasih kepada YBhg. Profesor Dr. Zaharani bin Ahmad atas bimbingan beliau tentang kaedah analisis berdasarkan teori fonologi autosegmental. YBhg. Profesor Dr. Zaharani bin Ahmad ialah mantan Profesor di Program Linguistik dan mantan Timbalan Ketua Pengarah (Dasar) di Dewan Bahasa dan Pustaka (DBP).

RUJUKAN

- Abdul Hakam. (2008). Kerinci: Sejarah penghijrahan dan petempatan orang Kerinci (1850-1963). Ijazah Sarjana Muda Sastera (tidak diterbitkan). Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi.
- Adi Yasran Abdul Aziz. (2005). Aspek fonologi dialek Kelantan: Satu analisis teori optimaliti. Tesis Doktor Falsafah (tidak diterbitkan). Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi.

- Adi Yasran Abdul Aziz. (2010). Inventori vokal dialek Melayu Kelantan: Satu penilaian semula. *Jurnal Linguistik*, 11, 1-19.
- Amir Hakim Usman. (1988). Fonologi dan morfologi bahasa Kerinci Dialek Sungai Penuh. Disertasi Doktor Ilmu Sastra (tidak diterbitkan). Jakarta: Universitas Indonesia, Jakarta.
- Badan Pusat Statistik Kabupaten Kerinci. (2015). *Kerinci dalam angka 2015*. Badan Pusat Statistik.
- Chomsky, N. & Halle, M. (1968). *The sound pattern of English*. New York.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. Mouton.
- Chong Shin. (2015). Fonologi variasi Kumpang di Sungai Ketungau: Analisis perbandingan. *Issues in Language Studies*, 4(1), 26-37.
- Clements, G. N., & Hume, E. V. (1995). The internal organization of speech sounds. In Goldsmith, J. A. *The Handbook of Phonological Theory*. Blackwell.
- Ernanda. (2011). On the loss of the phrasal alternation in the Pondok Tinggi dialect of Kerinci: A stochastic optimality theory approach. Tesis Sarjana (tidak diterbitkan). Nijmegen University.
- Ernanda. (2015). Phrasal alternation in the Pondok Tinggi dialect of Kerinci an intergenerational analysis. *Wacana*, 16(2), 355-382.
- Ernawita Atan & Rahim Aman (2011). Kajian rintis bahasa Minangkabau. Dlm. Zaitul Azma et al. (pynt.), *Kedinamikan Bahasa dalam Budaya: Isu dan Trend*. Penerbit Universiti Putra Malaysia.
- Goldsmith, J. A. (1976). *Autosegmental phonology*. Cambridge.
- Goldsmith, J. A. (1990). *Autosegmental and metrical phonology*. United Kingdom.
- Halle, M. (1992). Phonological features. Bright, W. (ed.). *International Encyclopaedia of Linguistics*, Vol.3. New York.
- Hayes, B. (2009). *Introductory phonology*. United Kingdom.
- Hyman, L. M. (1975). *Phonology: Theory and analysis*. United State of America.
- Jakub Isman. (1958). *Kerinci phonology*. Bloomington.
- Jorgensen, D. L. (1989). Participant observation: A methodology for human studies. *Applied Social Research Method Series*, Vol.15. California.
- Kenstowicz, M., & Kisseberth, C. (1979). *Generative phonology*. New York.
- Kozok, Uli. (2012). Manuskrip Melayu abad ke-14 dari Kerinci. *Jurnal Terjemahan Alam & Tamadun Melayu*, 3(2), 85-104.
- M. Yunus Maris. (1980). *The Malay sound system*. Kuala Lumpur.
- Margana & Rasman. (2021). Translanguaging and minoritized language maintenance: Lesson from Indonesia. *3L: The Southeast Asian Journal of English Language Studies*, 27(2), 1-45.
- Marohaini Yusoff. (2001). *Penyelidikan kualitatif: Pengalaman kerja lapangan kajian*. Kuala Lumpur.
- McCarthy, J. J. (1988). Feature geometry and dependency: A Review. *Phonetica*, 43, 84-108.

- McKinnon, T. A. (2011). The morphology and morphosyntax of Kerinci word shape alternations. Doctoral Dissertation (tidak diterbitkan). University of Delaware.
- Mohd Tarmizi Hasrah, Shahidi, A.H., & Rahim Aman. (2013). Inovasi dan retensi dalam dialek Hulu Tembeling. *GEMA Online® Journal of Language Studies*, 13(3), 211-222.
- Mohd. Isa Farhy Yassin. (1971). Sistim bunyi loghat Kerinci dan perbandingannya dengan bahasa Melayu standard. *Majalah Dewan Bahasa*, XIII (3), 162-169.
- Muhammad Firdaus Mohd Sah & Sharifah Raihan Syed Jaafar. (2021). Strategi adaptasi kata pinjaman dalam bahasa Bugis: Koresponden-OO. *GEMA Online® Journal of Language Studies*, 21(3), 52-77.
- Mukhlis Abu Bakar. (2019). Sebutan Johor-Riau dan sebutan baku dalam konteks identiti masyarakat Melayu Singapura. *Issues in Language Studies*, 8(2), 61-78.
- Nelmawarni & Nordin. (2011). Merantau ke Kuala Lumpur: Tradisi merantau dan berdagang masyarakat Minang. *GEOGRAFIA™ Online Malaysian Journal of Society and Space*, 7 (Special Issue: Social and Spatial Challenges of Malaysian Development), 116-131.
- Noor Aina Dani. (2004). Teori dan realiti perubahan bahasa: Daripada bahasa ibunda kepada bahasa Melayu. *Monograf Bahasa, Sastra dan Budaya Melayu: Bahasa Wahana Ilmu. Bil.9*. 45-56.
- Nor Hashimah Jalaluddin, Wan Athirah Adilah Wan Abdul Halim & Harishon Radzi. (2021). Sorotan dialek di Terengganu selepas tiga dekad: Perspektif geolinguistik. *GEMA Online® Journal of Language Studies*, 21(3), 77-102.
- Nor Hashimah Jalaluddin. (2007). *Asas fonetik*. Kuala Lumpur.
- Nova Rina & Fadlul Rahman. (2016). Analisis absolute dan oblique dalam bahasa Kerinci Isolek Pulau Tengah. *Jurnal Arbitrer*, 3(2), 67-82.
- Nur Farakhanna Mohd Rusli, Adi Yasran Abdul Aziz, Raja Masittah Raja Ariffin, Mohd Sharifudin Yusop & Saidatul Faiqah Samasu. (2015). Derivasi rumus reduksi vokal dan pembentukan glotis dalam bahasa Kerinci. *GEMA Online® Journal of Language Studies*, 15(3), 83-97.
- Nur Farakhanna Mohd Rusli. (2019). Debukalisasi dan asimilasi fitur dalam bahasa Kerinci: Analisis teori autosegmental. *PENDETA Journal of Malay Language, Education and Literature*, 10, 134-150.
- Nurul Adzwa Ahamad, Nur Farakhanna Mohd Rusli & Norfaizah Abdul Jobar. (2020). Analisis kesalahan imbuhan dalam penulisan karangan pelajar dan hubung kait dari segi makna gramatikal. *Jurnal Pendidikan Bahasa Melayu (JPBM)*, 10(1), 77-90.
- O'Brien, J. (2012). An experimental approach to debuccalisation & supplementary gestures. Doctoral Disstertation (Unpublished). Santa Cruz.
- Radcliffe, D. (1969). The peopling of Ulu Langat. *Southeast Asia Program Publications of Cornell University*, No.8, 155-182.

- Raja Masittah Raja Ariffin. (2007). Status penggunaan bahasa Melayu di Pulau Kokos, Australia. Tesis Doktor Falsafah (tidak diterbitkan). Universiti Putra Malaysia.
- Roasharimah Ibrahim (2009). *Fonologi bahasa Kerinchi: Satu kajian di Kampung Kerinchi*. Jabatan Linguistik, Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya.
- Rose, S., & Walker, R. (2011). Harmony systems in Goldsmith et al. (ed.). *The Handbook of Phonological Theory (2nd Ed.)*. Blackwell Publishing Ltd.
- Rosman Md Yusoff & Kassim Thukiman. (2008). Teori dan pemikiran mengenai hubungan etnik. Dlm. Hubungan Etnik di Malaysia: Perspektif, Teori dan Praktik. Penerbit Skundai.
- Rozaimah Rashidin & Nor Diyana Saupi. (2011). Kata ganti nama dalam dialek Kerinci. *Jurnal Linguistik*, 14, 1-16.
- Sakinah Nik Muhammad Naziman & Sharifah Raihan Syed Jaafar. (2018). The adoption strategies of English loanwords among Kelantan Malay dialect speakers. *3L: The Southeast Asian Journal of English Language Studies*, 24(4), 128-142.
- Schane, S. A. (1992) (Terjemahan Zaharani Ahmad dan Nor Hashimah Jalaluddin). *Fonologi Generatif*. Kuala Lumpur.
- Spradly, J. P. (1979). *The ethnographic interview*. New York.
- Sulaiman Masri. (2003). *Kaedah penyelidikan dan panduan penulisan (Esei, proposal dan tesis)*. Kuala Lumpur.
- Trubetzkoy, N. (1939). Principles of phonology. Originally published in German (*Grundzüge der Phonologie*) as *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 7. Translated by Christiane A. M. Baltaxe. Berkeley and Los Angeles.
- Wulandari, Morelent, Y., & Isnanda, R. (2014). Fonologi bahasa Kerinci di Desa Tanjung Pauh Mudik Kecamatan Keliling Danau Kabupaten Kerinci Provinsi Jambi. *Beranda*, 3(7), 1-10.
- Zaharani Ahmad. (1993). *Fonologi generatif: Teori dan penerapan*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zaharani Ahmad. (2013). *Aspek fonologi bahasa Melayu: Daripada derivasi rumus kepada tatatingkat kekangan*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zaharani Ahmad. (2007). Proses asimilasi dalam bahasa Bisaya: Analisis fonologi autosegmental. *Jurnal Bahasa*, 7(1), 159-180.

NUR FARAHKHANNA MOHD RUSLI (PhD) ialah Pensyarah Kanan di Jabatan Bahasa dan Kesusasteraan Melayu, Fakulti Bahasa dan Komunikasi, Universiti Pendidikan Sultan Idris. Bidang pengkhususan beliau ialah Bahasa dan Linguistik Melayu, dan Fonetik dan Fonologi Bahasa Melayu.

ADI YASRAN ABDUL AZIZ (PhD) ialah Profesor Madya di Jabatan Bahasa dan Kesusasteraan Melayu, Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi, Universiti Putra Malaysia. Beliau juga merupakan Timbalan Dekan Hal Ehwal Pelajar dan Alumni (HEPA) di pusat tanggungjawab tersebut. Bidang pengkhususan beliau ialah Fonetik dan Fonologi Bahasa Melayu, dan Kemahiran Jawi.

NORFAIZAH ABDUL JOBAR (PhD) ialah pensyarah Kanan di Jabatan Bahasa dan Kesusasteraan Melayu, Fakulti Bahasa dan Komunikasi, Universiti Pendidikan Sultan Idris. Bidang pengkhususan beliau ialah Pendidikan Bahasa Melayu.